

Gaziantep'te Ölü ve Ölüm İle İlgili Uygulamalar: Sam Köyü Örneği

The Rituals Related To Death And Dead In Gaziantep: The Sample Of Sam Village

Cihat Burak KORKMAZ*

Özet

Kültür toplumları birbirinden ayıran, her topluma farklı bir kimlik kazandıran özelliklerin tamamından oluşmaktadır. Toplumları iyi tanıyabilmek için kültür unsurlarının iyi bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Ölüm ve ölü ile ilgili uygulamalar da her toplumun kültür özelliklerine göre farklılık göstermektedir. İnsan yaşantısının geçiş dönemlerinden biri olan ölüm, dünya hayatının son bulması anlamını taşıması sebebiyle tarihsel gelişim içerisinde insanlar açısından farklı bir önem taşımıştır. Ölüm, Türk kültür hayatı içerisinde çok önemli ve geniş bir yer tutmaktadır. Gerek İslamiyet öncesi inanışlarda gerekse İslamiyet sonrasında ölüm ile ilgili uygulamalar Türk kültüründe önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada geçmiş dönemlerde değişik Türkmen oymaklarının ve Türk boylarının yerleştiği Gaziantep ili Şehitkâmil ilçesine bağlı Sam Köyüne ait olan ölüm ve ölü ile ilgili uygulamalar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ölü, Ölüm, Uygulamalar, Gaziantep-Sam Köyü

Abstract

Culture, consist of the all features that distinguish communities and give a different identity to each community. Communities need to be analyzed in a good way to know the elements of culture. The rituals related to death and dead vary according to cultural characteristics of each community. As it carries the meaning of world life come to an end, death, which is one of the transition periods of human

* Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yabancılar Türkçe Öğretimi, Yüksek Lisans Öğrencisi

life ,carries different importance for the people in historical process.Death has an important and wide place in the cultural life of Turkish.In both the pre-Islamic beliefs and after Islam ,the rituals related to death appears to be an important issue in Turkish culture. In this study, the rituals related to Sam Village and its surrounding, that is linked to Sehitkamil district in Gaziantep city where various Turkmen tribes and Turkish clans settled in the past, were examined.

Key Words : Dead , Death , Applications , Gaziantep- Sam Village

Giriş

Ölüm, doğum ve evlenme gibi insanoğlunun hayatındaki en önemli olaylardan bir tanesidir. Ölüm olayı kişisel olmakla beraber topluluklar halinde yaşayan insanlar için de toplumsal bir durum olarak gözlemlenmektedir. Ölüm olgusu her ne kadarda insan tarafından zor kabul edilen, istenilmeyen bir gerçek olsa da: *"Bu olgunun etrafındaki inanç ve uygulamaları olgunun bağlamındaki milletin gelenek ve görenekleri etkilemiştir"* (Nirun ve Özönder 1990: 251-264). Yani toplumların ölümü algılama biçimleri bu durumu basit bir halden çıkarıp, ölüm ile ilgili uygulamaları toplum tarafından önemsenen ve muhakkak yerine getiren törenler haline getirmektedir.

Tarih sahnesinin her döneminde çeşitli devletler kurarak, dünyanın medeniyet mirasına katkıda bulunan Türkler; ölümü ve ölüyü de kendi kültür çerçeveleri içerisinde çeşitli şekillerde algılamışlardır. Bu bakımdan öncelikle olarak Türk Kültür Tarihi açısından gerek İslamiyet öncesi ve gerekse İslamiyet sonrası Türklerin ölüm ile ilgili anlayışlarının neler olduğunu incelemek durumundayız.

Gaziantep, Türkiye'nin *altıncı büyük ili*¹ olmakla beraber TÜİK verilerine göre 8 Mart 2012 tarihi itibarıyla 1.753.596² nüfusa sahip olan bir şehirdir. *1927 yılı nüfus sayımında 214.499 olan il nüfusu geçen 70 yıl içerisinde %534 oranında artış göstermiştir. Bu artış oranı aynı dönem için Türkiye genelinde % 317 olmuştur. Gaziantep uzun yıllar dikkate alındığında Türkiye nüfus artış hızının çok üzerinde bir nüfus artışı göstermiştir. Bunun sebebi ise aşırı derecede göç almasıdır.*³ Özellikle çalışmamızda bahsedeceğimiz Şehitkâmil ilçesine bağlı Sam köyü, Organize Sanayi Bölgesi'nin sınırları içerisinde yer alması sebebiyle sürekli göç alan ve nüfusu sürekli artan bir yerleşim yeridir. Bu durum nüfusun her geçen gün daha kozmopolit bir yapıya sahip olmasına ve bazı kültürel değerlerin kaybolmasına yol açmaktadır.

Bu yüzden Anadolu'nun köklü şehirlerinden biri olan, geçmiş dönemlerde değişik Türkmen oymaklarının ve Türk boylarının yerleştiği Gaziantep iline ait, merkez Şehitkâmil ilçesinin Sam köyünde ölüm ile ilgili anlayışlarının neler olduğunu bölgede yaşayan kişilerden yaptığımız derlemeler yoluyla inceleyeceğiz.

1,2,3www.tuik.gov.trresmi internet sitesinden alınmıştır.

Çalışmamızı yaparken Nail Tan'ın, *Folklor (Halkbilimi) Genel Bilgiler* adlı başvuru kitabından faydalanarak aşağıda geçen ve tarafımızdan hazırlanan sorularla derlemelerde bulunduk:

1. Ölümü akla getiren belirtiler var mıdır?
2. Ölümün uzaklaştırılması için yapılan uygulamalar nelerdir?
3. Hastanın veya birisinin öleceğinin ön belirtisi var mıdır?
4. Ölen kişinin bulunduğu yerle ilgili yapılan uygulamalar nelerdir?
5. Ne zamana kadar yas tutulur, yasin belirtileri nelerdir?
6. Cenaze evdeyken yapılan uygulamalar nelerdir?
7. Cenaze kaldırılmadan önce yapılan uygulamalar nelerdir? Cenaze kaldırıldıktan sonra yapılan uygulamalar nelerdir?
8. Ölenin ruhuyla ilgili inanışlar nelerdir? Bu dünya ve öteki dünya ile ilgili ölenin ruhunun rahatlaması için yapılan işlemler nelerdir?
9. Mezar hazırlanırken neler yapılır, yapılan uygulamalar nelerdir?
10. Cenaze mezara koyulurken neler yapılır?
11. Mezar ve mezarlıklarla ilgili inanmalar nelerdir?

Yapmış olduğumuz çalışmaya ışık tutan temel bilgileri kişisel iletişim aracılığıyla derlediğimiz kişiler ve bu kişilerden yapılan aktarmalarda kullanılacak olan isimlerine ait kısaltmalara ise aşağıda yer almaktadır:

Kişisel Bilgiler

Kişisel Bilgiler	Kısaltma
Nazlı TİRİT,1982,Okuryazar, Ev hanımı, Sam köyü	(N.T.)
Güley TİRİT,1947,Okuryazar değil, Ev hanımı, Sam köyü	(G.T.)
Ayşe AÇIK,1956,Okuryazar değil, Ev hanımı, Sam köyü	(A.A.)
Fatma GÜNEŞ,1956,Okuryazar değil, Ev hanımı, Sam köyü	(F.G.)
Halaf AÇIK,1955,Okuryazar , Çiftçi, Sam köyü	(H.A.)

1. Türklerde Ölüm ve Ölü

İnsanoğlunun fani dünyadaki kısa hayatının son bulması ölüm gerçeği ile somutlaşmıştır. Tarih sahnesinde İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası adı altında iki temel kültür merkezine giren Türkler, ölüm durumunu sahip oldukları inanç esaslarına göre yorumlamışlardır. Değişik din ve kültür çevresine girmiş olan Türklerin ölüm ve ölü ile ilgili inanış ve uygulamalarının temelini "*Tengricilik*" (Eroğlu 2000: 1-21) veya "*Tengrizm*" ya da "*Geleneksel Türk Dini*" (Günay ve Güngör 1998: 33-44) şekillendirmiştir.

Ölüm kavramının Türkçede, Eski Türkçe döneminden beri kullanıla gelen *öl-* fiili ve onun türemiş şekilleriyle ifade edildiği bilinmektedir (Bekki 2004: 53). Yine Türk varlığının en büyük ispatı olan Orhun Yazıtlarında yüksek seviyedeki insanlar (kağanlar/prensler) için *öl-* fiili yerine *uç-*, *uç bar-* ile *kergek bol-* fiillerinin kullanıldığını şu ifadelerden anlıyoruz: "*kanım kaganança ilig törüg kazganıp uç barmış*" (=Babam hakan, öylece devleti [kurup] yasaları koyup vefat etmiş);

“*inim kül tigin özi ança kergek boltı, kanım kagan uçdukda inim kültigin yiti yaşda kaltı*” (=Kardeşim Kül Tigin kendisi öylece vefat etti. Babam hakan vefat ettiğinde kardeşim Kül Tigin yedi yaşında kaldı.); “*kanım kagan uçdukda özüm sekiz yaşda kaltım*” (=Babam hakan vefat ettiğinde ben sekiz yaşında kaldım.) “*eçim kagan uça bardı*” (=Amcam hakan vefat etti.) (Tekin 1988: 13,17, 41, 45).

“*Altaylıların, Yakutların binlerce yıl boyunca bağlı kaldıkları Şamanizm’in bütün prensipleri, her şeyin maddi ve ruhi olmak üzere iki temsil unsuru olduğunu kabul eden animizme dayanmaktadır*” (Bayat 2005: 62). Eski Türklerin ölümü algılama biçiminden ölümden korunma biçimine, cenaze törenlerinde ortaya çıkan uygulamalara ve ölümden sonraki hayat ile ilgili inanışlara kadar bu konuda oluşan bütün geleneklerin merkezine ruhlarla ilgili inanışların yer aldığı düşünülmektedir. Oluşan bu gelenekler günümüz Türk dünyasında farklı düzeylerde değişimlere uğramış olsa da uygulamalarda dikkati çeken birçok paralellik, Türk topluluklarındaki uygulamaların temel çıkış noktasının aynı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla günümüz Türk topluluklarından herhangi birinin bu konudaki gelenekleri incelenirken, eski Türklerdeki inanışların ve uygulamaların hareket noktasını oluşturması gerekmektedir.

Türkler eski zamanlardan beri insanın iki unsurdan oluştuğuna inanırlar: “*Bunlardan birisi ceset, diğeri de değişik Türk topluluklarında “süne, yula, tın, nefes, sür, kut” gibi adlar alan, günümüz Türkçesinde “can” ve “ruh” kelimeleriyle ifade edilen kavramdır*”(Şener 2003: 62).

Ersoy ise bu konuda şöyle söylemektedir: “*Altay ve Yakut Türkleri ruh-can kavramını tın, süne (ya da sür) ve kut kelimeleri ile ifade etmişlerdir. Tın, bütün canlılarda; süne, sadece insanlarda; kut ise, canlı cansız her şeyde bulunur ve bulunduğu şeye kutsallık kazandırır*” (Ersoy 2002: 86-101).

“*Bu anlayışa göre, Kut’un bedenden ayrılması ile ölüm gerçekleşmez ama kişi-deki kutsallık kalkar, sıradanlaşır. Kut, insan için kesinlikle bir güç ve uzun ömrün vazgeçilmez bir dayanağıdır. Birey onsuz hayatını sürdüremez Ancak tın bedenden ayrıldığı vakit, bedenin ölümü hemen gerçekleşmiş olur*” (İnan 2000: 176).

Türklerin ölümü ruh ile doğrudan ilişkilendirdikleri, ölüm ve ölü ile ilgili inanış ve uygulamaları ruh kavramı üzerinden şekillendirdikleri düşünülmektedir. Bu konuda Roux şöyle demiştir: “*Ruhu eline geçiren ya da vücuda giren zararlı ve kötü bir ruh ölüme neden olmak üzereyken samanlar ya da ilaçlar bunu engellebilirler. Fakat bunlar yaşamın dayanağı Kut’un tükendiği ya da geri alındığı durumlarda çaresiz kalırlar*” (Roux 1999: 62).

Ruh sözcüğü, yaşamı sağlayan değişik güçlerin tamamıdır ve değişik kelimelerle, tarihi Türk lehçelerinde karşılıkları vardır. Bunlardan en önemlisi olduğunu düşündüğümüz yaşamsal güç anlamındaki ‘kut’tur. Bu kelime, Orhun Yazıtlarında devlet, ikbal, saadet, baht, talih, Tanrı’nın lütfu olarak geçmektedir (Ergin 1980: 122; Tekin 1988: 150).

Ruh tasvirinin uçucu hayvanlara benzetildiği de dikkat çeken diğer bir noktadır. Zira, Orhun Yazıtlarında *öl-* fiili yerine *uç-*, *uç bar-* ile *kergek bol-* fiillerinin kullanıldığını yukarıda belirtmiştik.

Yine aynı şekilde Manas Destanı'nda ise benzer ifadelerle rastlamak mümkündür: "...*Manas'ın sineğe benzer canı çıktı, gerçek evine gitti...*" (İnan 2000: 182). Günümüzde bile yukarıda adı geçen örneklerdeki gibi ölüm ile ilgili deyimlere (kuş kadar canı olmak, canı çıktı, ömür kuş gibi gelir gider, hasta zayıf ama canı içinde, kuş gibi uçtu) rastlamak mümkündür.

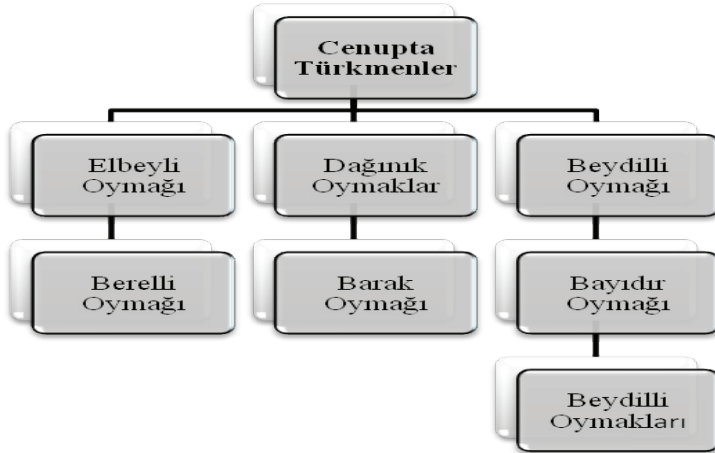
Türklerin İslamiyet'in kabulünden günümüze kadar süregelen uygulamalar ise kültür öğeleri üzerinde, hele de ölüm gibi insan aklının sınırlarını zorlayan bir dünyevi olay karşısında özünü koruyarak İslamiyete uygun şekilde gelişmiştir.

2. Gaziantep-Sam Köyü Çevresinde Ölüm ve Ölü

Anadolu'da yaşayan Türklerde ise inanış ve uygulamalarda coğrafi farklılıklara bağlı olarak çeşitlilikler görülmektedir. Ölüm ve ölü ile ilgili terimleri İslami terminolojiye uygun şekilde kavramsallaştırarak kullanmaya devam etmişlerdir. Bunlara en güzel örnekler: Ruh, ecel, fani, vade, ahiret, Azrail, cennet, cehennem vb. terimlerdir. Gaziantep'te de İslamiyet öncesi inanış ve uygulamaların kültür aktarımı suretiyle devam ettiğini söylemekle birlikte bunların din etkisiyle kısmen de olsa değişikliğe uğradığı düşünülmektedir.

Önceki dönemlerde değişik Türkmen oymaklarının gelip yerleştiği Gaziantep, Anadolu'nun tarihi ve köklü kültürel mirasa sahip şehirlerinden biri olması sebebiyle diğer paydaşları gibi inanış ve uygulamalar açısından benzerlikler taşıdığı söylenilebilir.

Aşağıdaki tabloda ise *Gaziantep ve çevresine yerleşen Türkmen oymakları* görülmektedir. (Yalman[Yalgın] 1977 c.1: 3)

Şimdi bu durumdan hareketle Gaziantep-Sam Köyü ve çevresindeki ölüm ve ölü ile ilgili inanış ve uygulamaları yaşayan kişilerden yaptığımız derlemeler ışığında devam ettireceğiz.

2.1.Ölümü Çağrıştıran Önbelirtiler

İnsanın doğadaki genel yaşamın bir parçası olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Doğada meydana gelen ölüm olayı, olağan dışı bir olay olması sebebiyle yine doğada meydana gelen olağan dışı olaylar birçok zaman doğrudan ölüm ile ilişkilendirilmiştir. Özellikle insanların en yakınında bulunan, insan dışında doğada yaşamını sürdüren varlıklar olan hayvanların olağan dışı hareketleri uğursuzluğa yorulmuştur. “*Hayvanların acı acı bağırması, atın kişnemesi o evden ölü çıkacağına işarettir*”(Kalafat 1996: 23).

Sam köyünde köpeklerin uluması genel olarak uğursuzluk alameti olarak sayılır (N.T. 2012). Köpeğin uzun uzun uluması bir kişinin öleceğine işarettir. “*Eğer köpek uzun uzun ve acı acı ulursa uğursuzluğun veya ölümün habercisidir*”(G.T. 2012). “*İtin sırt üstü yatıp debelenmesi yine uğursuzluğa işarettir*” (H.A. 2012). Köpeğin çok eski dönemlerden beri insanın en yakın dostu olması onun bu ve benzeri davranışlarının gözlemlenmesine neden olmuştur. Bu ulumalardan korunabilmek için ayakkabı ters çevrilerek konur (N.T. 2012). Böylece ulumanın getireceği uğursuzluğun ters döneceğine inanılmıştır.

Çocukların da uzun uzun ağlaması yani ulumaya benzetilerek evden birinin ölümüne yorulmuştur (A.A. 2012). Böyle uzun uzun ağlayan çocuklara da uğursuzluğu terse çevirebilmek amacıyla “*Kendi başını yiyeyin. İsmi küçük çağlara konula. Sesin yerin dibinden gele. Yiğit iken yıkulasın*” bedduaları söylenilmektedir (A.A. 2012; G.T. 2012; N.T. 2012).

Kırsal kesimde yaşayan insanların yakınındaki hayvanlardan bazıları tavuk ve horoz olarak bilinmektedir. Sam köyünde horozun zamansız ötmesi ve tavuğun horoz gibi ötmesi uğursuzluk belirtisidir (F.G. 2012).

Yaban hayvanlarından olan karga ve baykuş ile ilgili inanışlara da Sam köyünde rastlanmaktadır. Baykuşun ürkütücü fiziki görüntüsü, alışıksız olunan ötüşü ve özellikle geceleri ortaya çıkmasından dolayı pek uğurlu bir hayvan sayılmaz (F.G. 2012). Sam köyünde bir evin damına baykuş konması ev halkından birinin ölümüne işarettir (F.G. 2012). Hatta “*Ocağına baykuş tüneye*.” bedduası da bela okunmak istenen kimselere sıkça söylenmektedir (F.G. 2012).

Diğer bir yaban hayvanı olan karganın “*bir evin damında veya yakınlarında ötmesi uğursuzluğa veya ölüme*” yorulur (F.G. 2012).

Hayvanlarla ilgili inanışlara dair Örnek şöyle söylemektedir: “*Tavşan, yolcu önüne çıkarsa; tilki, anormal sesle ulursa-pavlarsa; kurt, gece ulursa; köstebek, eştigi toprak mezara benzerse; kaz, tüyünü dökerse; yarasa, gece öterek uçarsa; horoz, va-*

kitsiz ya da (bölgelerimize göre) değişik zamanlarda (öğleyin, ikindi, akşam namazından sonra, gece yarısı) öterse; tavuk, horoz gibi uzun uzun öterse; baykuş, "viran viran" diye öterse, bacaya tünerse, acı acı öterse, ulursa; karga-kartal, sürekli öterse, bahçede öterse, kapıda öterse; leylek, ağzında ya da ayağında kara çaput getirirse, zamansız görünürse, muhtemel ölümün ön belirtisi olarak değerlendirilirler " (Örnek 1979: 16-20).

Sam köyünde günlük hayatta kullanılan bazı eşyaların durumu da yine ölümle ilişkilendirilir. Bu eşyaların başında ayna ve cam gelir (N.T. 2012). *"Aynanın kırılması ölüme yorulur."* *"Evde uğursuzluk yaşanmaması için kırık ayna bulundurulmaz"* (N.T. 2012). Bir başka inanışa göre ayna veya cam yere düştüğünde kırılmazsa uğursuzluğa işaretir (N.T. 2012). Bu durumdan kaçınmak için ayna veya cam hemen yere atılarak kırılır. Bu duruma *'nazarı çıktı'* denir (N.T. 2012).

Sam köyünde rüyalarla ilgili önbelirtilere de rastlanmaktadır. Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi rüyalar yörede çeşitli şekillerde yorumlanmaktadır. Rüyada evlenme ve evlenme ile ilgili törenlerin görülmesi ölüme veya kötü bir haber alınacağına habercisidir (A.A. 2012). Rüyada kır ata binildiğini görmek ölüme işaretir (A.A. 2012). Rüyada bina yıkılması da ölüm habercisidir (A.A. 2012). Rüyada başkası seni ölmüş olarak görürse bu ömrün uzadığına işaretir; fakat kişi kendisini ölmüş olarak görürse bu ölüme işaretir (G.T. 2012).

"Rüyasında kötü bir şey gören kimsenin bunu kimseye anlatmaması eğer anlatırsa rüyadaki kötülük gerçek olur " (G.T. 2012). Rüyasında kötü bir şey gören kimsenin bu durumdan kaçınma için sabah kalkınca fakirlere sadaka verme, kuşlara veya tavuklara buğday atma ve kan akıtma şeklinde uygulamalar yaptığı görülür (G.T. 2012). *"Kötü rüya gören kişi üç Kulhuvallah bir Elham okur; sağına soluna üfler."* (G. T. 2012)

Hasta olan kişi ve hastalık durumu ile ilgili bazı olaylarda önbelirti olarak görülmektedir. Hastanın eli-ayağı şişerse veya eli-ayağı soğuk olursa bu durum ölüme işaretir. Yine hastanın gözü seğirirse, parlaklığını yitirirse ve gözleri sabit bir noktaya bakarsa bu durum ölüme yorulur (H.A. 2012).

2.2. Ölüm Esnasında Yapılan Uygulamalar

Ölüm anı insan için çok özel ve önemli bir durumdur. Dünya hayatının sonu olması sebebiyle özellikle ölen kimsenin birinci derecedeki yakın akrabaları arasında kabullenmeme, psikolojik ve duygusal olarak çöküntü durumlarına sebep olur.

Sam köyünde ölmek üzere olan kimsenin yanında sadece yakın akrabaları bulundurulur (G.T. 2012). Eğer ölümü gelen kişi kadınsa sadece aynı cinsten yakın akrabaları bulunur. Bu durumun sebebi ise kadına özel bazı hallerin ortaya çıkabileceği ihtimalidir (G.T. 2012).

Kişinin öleceğinin anlaşılması durumunda Kur'an okumayı bilen herhangi bir kimse ölünün başına gelerek Yasin Suresini veya Ayet-el Kürsi'yi okur (N.T. 2012). Bu durum hasta ölene kadar devam eder. Ancak hasta öldükten sonra artık Kur'an okunmaz. Bu durumun sebebi ise ölen kişinin gusül abdesti aldırılması gerekliliği olarak görülmektedir (H.A. 2012).

Kişi, Kur'an okunmadan vefat ederse "ameli iyi değilmiş.", "Allah kısmet etmemiş." gibi ifadeler kullanılır (G.T. 2012). Ölen kişi için *geçindi* ifadesi de kullanılır.

Ölmek üzere olan kişiye "can çekişiyor" denir (G.T. 2012). "Can çekişmesini kolaylaştırmak için kelime-i şahadet getirilir, Kuran okunur, bütün aile ayağı ucuna onun görmesi için dizilir" (G.T. 2012). Ayrıca hastanın bulunduğu odada bütün resimler ve aynalar ters çevrilir. Bunun sebebi bu eşyaların bulunduğu yere meleklerin girmeyeceği inancıdır (G.T. 2012).

2.3 Ölümün Gerçekleşmesinden Sonra Yapılan Uygulamalar

Ölen kişinin başının altından yastık alınır (F.G. 2012). Çenesi yumuşak bir bezle bağlanır (N.T. 2012). Ölen kişi bekletilirken üzerine beyaz ve temiz çarşaf örtülür (F.G. 2012). Ayrıca ölen kişinin ayakları kibleye getirilir. "Sam köyünde yatakların ayak ucu kibleye gelecek şekilde asla serilmez. Sadece ölülerin ayağı kibleye getirilir" (F.G. 2012).

Ölünün elbiseleri üzerinden makasla kesilerek çıkarılır bunun amacı ölüyü rahatsız etmemektir. Ölünün üzerinden çıkarılan elbiseler "soyka" denir (A.A. 2012; G.T. 2012; F.G. 2012; N.T. 2012)

"Cenaze kalkar kalmaz ölünün ayakkabısı bir yoksula verilir. Elbise ve çamaşırları da yine hayır hasenat olsun diye fakir fukaraya dağıtılır" (G.T. 2012).

Ölünün naşı evde bekletilirken üzerine "makas, ayna" konur. "Eğer ölen kimse erkekse bıçak; kadınsa makas, et satırı veya dahre" konur" (G.T. 2012; A.A. 2012). Bu durumun Eski Türk inanışlarında bulunan *demir kültü* ile alakalı olduğu düşünülmektedir.

Ölen kişiyi yıkamak da önemli hususlardan birisidir. Ölen kişi erkekse din görevlisi; kadınsa yakın bir akrabası veya bu işten anlayan bir kadın tarafından yapılır (G.T. 2012). Ölen kişinin yıkandığı suyun kaynatıldığı kazana "don kazanı" denir. İki ucu kulplu ve bakır olan bu kazan yıkama işi için kullanılır (G.T. 2012). Günümüzde bu işlemi yerel yönetimlere ait özel gasil hanelerde yapıldığı da bilinmektedir.

Sam köyünde ölen kişinin tabutuna yapılan uygulamalarda cinsiyete göre farklar görülmektedir. Ölen kişi kadınsa tabutun baş kısmına tülbent veya al yazma; ölen kişi erkekse halı, battaniye veya gömlek örtülür (N.T. 2012).

* Kişisel gözlemimize dayanmaktadır.

** Et satırının yöredeki adı

Tabutun taşınması esnasında Sam köyünde farklı uygulamalar görülmektedir. Tabutu taşıyan erkekler mümkün olduğu kadar tabuta sırayla omuz vermeye çalışırlar. Ayrıca tabuta omuz vermeye gelen kişi “*Peygambere salavat*” diyerek omuz verir (H.A. 2012).

Naaş tabutla mezarın yanına getirildiğinde kefen açılarak gözüne bir avuç toprak atılır (H.A. 2012). *Gözünü toprak doyursun* deyiminin buradan geldiği düşünülmektedir. Cenazeyi yakınları mezara indirir. Cenaze sağ tarafının üzerine gelecek şekilde, başı kibleye dönük bir şekilde yerleştirilir (H.A. 2012).

Yakın bir erkek akrabası tarafından “*sapıtma taşı*” denilen cenazenin üzerine toprak gelmesini engelleyecek uzun taşlar dizilir (H.A. 2012). “*Cenazenin üzerine toprak atma işini de ailenin büyüklere yapar. Sırayla üç kürek toprak atan erkek küreği devreder. En son toprağa su dökülerek iş biter*”(H.A. 2012).

Aslı telkin olarak bilinen ancak Sam köyünde “*talkın*” olarak yapılan uygulamada, ölen kişinin sorgusunu kolay cevaplayabilmesi için din görevlisi herkes gittikten sonra ölen kişiye birkaç defa tekrar etmek suretiyle çeşitli şeyler söyler (H.A. 2012). Ayrıca “*Hoca talkında ölünün neyle karşılaştığını görür ve bilir*” diye bir inanış vardır (H.A. 2012).

Ölen kişinin ruhunu rahatlatma açısından uygulandığını düşündüğümüz *devir ve ıskat* uygulamaları Sam köyünde karşımıza çıkmaktadır. Ölen kişinin yerine getiremediği ibadetlerine (namaz, oruç, zekât) saydırılması amacıyla altın veya para olarak hesaplanır (H.A. 2012). Karaman ise bu konuda şöyle söylemektedir “*Namaz, oruç, kurban, adak, kefaret gibi ibadet ve borçları ifa etmeden vefat etmiş bir kimseyi bu borçlardan kurtarmak için fukaraya nakdi bedellerini vermeye ıskat denir. Nakdi bedeli vermek yerine muayyen bir miktarı bir beze çıkımlayıp fukaraya hibe etmek, sonra hibe yoluyla ondan geri almak ve borç bitinceye kadar bu ise devam etmeye de devir denir; bu yolla ölüden mezkûr borçların düşürüldüğüne (ıskat) inanılır*” (Karaman 1996: 14)

2.4 Yas ve Taziye Uygulamaları

Ölen kişinin arkasından tutulan yas töreni Eski Türklerin uygulamalarında karşımıza açıkça çıkmaktadır.

Dede Korkut’ ta geçen Beyrek Hikâyesi’ nde “*beyre-ğın ölüim haberinin duyulması üzerine Beyreğin babası Kaba Sarığı kaldırııp yere çaldı, çekti yakasını yırttı, oğul oğul deyerek böğürdü. Feryat ve figan etti. Ak pürçekli anası boncuk boncuk ağladı, gözünün yaşını döktü, acı tırnak ak yüzünü, aldı çaldı, al yanağını yırttı, kargı gibi kara saçım yoldu, ağlayarak sızlayarak evine geldi. Bay Püre Beğ’in Penceresi altın otağına feryat figan girdi, kızı gelini kah kah gülmez oldu, Kızıl kına ak eline yakmaz oldu. Yedi kız kardeşi ak çıkardılar kara elbiseler giydiler*” (Ergin 1971: 172).

Kaşgarlı Mahmud 'un Divan'ında ise, Afrasyab yani Alp-er Tunga için yapılan yas töreni şu ifadeyle tespit edilir “*Herkes kurt gibi uluşuyor, yakasını yırtarak bağırıyor ünü çıkasiya bağırıyor, gözü örtülesiye kadar ağlıyor*” (Atalay 1985, C. 1: 189)

Sam köyünde yas süresince ölen kişinin akrabaları tarafından kırk gün boyunca düğün ve kutlama benzeri eğlence yapılmaz (G.T. 2012; A.A. 2012). Daha uzaktan akrabalar ise düğün veya kutlama yapacakları zaman cenaze sahiplerinden müsaade isterler (N.T. 2012). Bu durum “*yas kaldırma*” olarak geçer (G.T. 2012; N.T. 2012). Bunu yerine getirmeyen kişiler ise etrafları tarafından kınanırlar (A.A. 2012).

Sam köyünde yas süresince temizlik işleri ertelenir. İlk yedi gün kişisel temizlik ve ev temizliği dahi yapılmaz (G.T. 2012; A.A. 2012; F.G. 2012).

Ölünün arkasından yemek verme töreni, en eski Türk geleneklerinden biridir. İslâmiyet öncesi dönemde Türklerde cenaze törenine *yog* veya *yug* adı verilmektedir. Divânü Lugâti't Türk'te *yogladı* kelimesinin açıklamasında “*ol ölüğe yogladı: O, ölünün ardından (ölü için) yemek verdi*” (Erdi-Yurtsever, 2005: 699) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Sam Köyü'nde de ölünün arkasından yemek vermek mutlakaya yerine getirilen bir uygulamadır. Bölgede genellikle hayvan kesilerek yerine getirilen uygulamada ölünün ruhunu rahatlatmak amacı güdüldüğü tahmin edilmektedir (H.A. 2012). Yemekten yiyenlerin *merhumun veya merhumenin canına değsin* demelerinin sebebinin de bu olduğu düşünülmektedir (H.A. 2012).

Taziye uygulamalarında ise Anadolu'nun genelinden farklı bir tablo ile karşılaşmamaktadır. Ölen kişinin birinci dereceden yakın akrabaları üç gün boyunca taziye evinde yatarlar (G.T. 2012). “*Gelen giden misafirlerden başsağlığı alınır*” (H.A. 2012). Ayrıca ölünün arkasından yapılan *üçüncü, yedinci, kırkıncı, elli ikinci ve sene-i devriye günleri* uygulamaları da Sam köyünde yerine getirilir.

Taziye yerine gelen misafirler cenaze sahiplerine yardımcı olabilmek için lahmacun yaptırırlar; tatlı olarak da baklava getirilir (A.A. 2012; F.G. 2012; G.T. 2012; N.T. 2012; H.A. 2012). Bu durumu şehirlileşme oranının artışına ve insanların kolayca kaçma eğilimlerine bağlamak mümkündür. Cenaze sahiplerine yük olmamak için bu yemek uygulamalarının yapıldığı görülür (G.T. 2012). Ayrıca yine gelen giden misafirlere ikram edilen çayın masrafını karşılayabilmek için çay ve şeker götürüldüğü de görülmektedir (H.A. 2012; N.T. 2012). “*Cenaze sahipleri de cenaze yerinde tabakların içerisinde misafirlere sigara ikram ederler*” (H.A. 2012).

2.5 Mezarlarla İlgili Uygulamalar

Sam köyünde günümüzde mezarların başına kişinin künyesinin yazılı olduğu mezar taşı dikilmektedir. Ancak en yaşlı kaynak kişiye göre eskiden mezarların başlarına kişiyi tanıtıcı şapka, gömlek, elbise, yazma gibi kişisel eşyalar konulmaktaydı (G.T. 2012).

Sam köyünde ölen kişinin mezarı ölümden üç gün sonraki mevlitten sonra ziyaret edilir (G.T. 2012; N.T. 2012). Bu mevlitte okunan nohutlar mezarın üzerine dikilir (G.T. 2012). Nohutlar büyüyüp yeşerirse bu ölen kimsenin günahlarının affolunacağına işaretler. "Nohutlar kurduktan sonra mezar yapılır" (G.T. 2012).

Anadolu'daki diğer yerlerdeki uygulamalarda görülen mezarın başucuna ağaç özellikle "çam ağacı" dikme geleneği de Sam köyünde görülür (G.T. 2012). Bu durumun Türklerdeki ağaç kültürü ile alakalı olduğu düşünülmektedir.

Sam köyünde ölünün kırkında, elli ikisinde, yıl dönümlerinde ve bayram arife günlerinde mezarlıkların ziyaret edilir, dualar okunur (G.T. 2012). Bu da Anadolu'nun diğer yerlerinden farklı bir uygulama değildir.

3.Sonuç

Yaptığımız bu çalışmada her yıl nüfusu biraz daha artan ve sürekli göç alan Gaziantep ilinin, Sam köyündeki ölüm ve ölü ile ilgili uygulamaların genel olarak Anadolu'daki yaygın olan durumlar benzerlikler gösterdiğini görmekteyiz. Sam köyündeki, cenaze törenleri ile ilgili uygulama ve inanışlar incelendiğinde, bunların, evvela Anadolu kültürünün ve daha geniş çerçevede Türk kültürünün bir parçası olduğunu görmekteyiz.

Bazı yöresel farklılıkların olması ise coğrafi ve beşeri etkenleri göz önünde bulundurduğumuzda olağan bir durum olarak tespit edilmiştir. Kültür öğelerinin nesilden nesile aktarılacak yaşatılabileceği gerçeği ile yüz yüze iken; hızlı bir şekilde nüfusu artan, literatürde anakent olarak geçen bir şehrin adı geçen köyünün ölüm ve ölü ile ilgili kültürel uygulamaları aktarım açısından faydalı olabileceğini düşündüğümüz bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Atalay, B. (1985). *Divan-ı Lügatı't-Türk*, Ankara
- Bayat, F. (2005). *Mitolojiye Giriş*. Karam Yayınları, Çorum.
- Bekki, S. (2004). *Milli Folklor*, Yıl 16, Cilt 8, Sayı 62, Yaz 2004, Sayfa 53-66.
- Ergin, M. (1971). *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul.
- Eroğlu, A. H. (2000). "Kırgızistan'da Bağımsızlık Sonrası Milli İdeoloji Arayışı Çerçevesinde Tengircilik", Ankara Üni. İlahiyat Fak. Dergisi.
- Ersoy, R. (2002). *Türklerde Ölüm ve Ölü İle İlgili Rit ve Ritüeller*, Milli Folklor, S.54, ss. 86-101.
- ERDİ, Seçkin-YURTSEVER, Serap Tuğra (2005), *Divanü Lügatı't Türk*, İstanbul.
- Günay, Ü. ve Güngör, H. (1998). *Türk Din Tarihi*, Laçın Yayınları, Kayseri.
- İnan, A. (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, ss. 176-200, Ankara.
- Kalafat, Y. (1996). *İslamiyet ve Türk Halk İnançları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 23-37, Ankara.

- Karaman, H. (1996). Ölüm, Ölü, Defin ve Merasimler, *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*, TTK. (Ed.) Türk Tarih Kurumu Yayınları, c.I, ss. 3-15, Ankara.
- Nirun, N. ve Özönder, C. (1990). “*Türk Sosyo-Kültür Yapısı İçinde Adetler, Örfler, Görenekler, Gelenekler*” Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler, AKMY, s. 251-264, Ankara.
- Örnek, S. V. (1979). *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara.
- Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*. Kazancıgil A. (çev.), Kabalıcı Yayınları, ss. 36-267, İstanbul.
- Şener, C. (2003). *Şamanizm, Türklerin İslamiyet’ten Önceki Dönemi*, Etik Yayınları, ss.61-65, İstanbul.
- Tan, N. (1997). *Folklor (Halkbilimi) Genel Bilgiler*, Halk Kültürü Yayınları, 4. baskı, İstanbul
- Tekin, T. (1988). *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara,
- Yalman (Yalgın), A. R. (1977). *Cenupta Türkmen Oymakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, c. I, ss. 31-64, Ankara.